Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta perjantai 23.09.2016 klo 11:00 / VNS 5/2016 vp: Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta

Asiantuntijalausunto paperittomien henkilöiden tilanteesta

Nuorempi tutkija, YTM Talvikki Ahonen / Itä-Suomen yliopisto

Paperittomien siirtolaisten lukumäärä kasvaa kaikkialla Euroopassa voimakkaasti. Syynä tähän on luonnollisesti Eurooppaan kohdistuneen muuttoliikkeen volyymin kasvu, ja myös muuttoliikettä seuranneet valtioiden kiristyneet maahanmuuttopolitiikat. Suomi ei ole paperittomalle houkutteleva eikä helppo maa asua ilmaston, suhteellisten vähäisten maahanmuuttajaverkostojen ja järjestäytyneiden työmarkkinoiden vuoksi. Tästä huolimatta myös Suomessa paperittomuus tulee lisääntymään erityisesti kielteisten turvapaikkapäätösten suman jälkeen.

Paperittomuudesta puhuttaessa on kiinnitettävä huomiota ilmiön monimuotoisuuteen. Paperittomaksi ajaudutaan esimerkiksi kielteisen turvapaikkapäätöksen tai muun oleskelulupaa koskevan päätöksen jälkeen, tai vanhan oleskeluluvan umpeuduttua. Tällaiset tilanteet muodostavat paperittomien suurimman ryhmän.[1] Osaa paperittomista taas ei ole välttämättä rekisteröity Suomessa missään vaiheessa. Tällainen laittomista rajanylityksistä seuraava paperittomuus on Suomessa verrattain vähäistä tehokkaasta itärajasta ja Suomen maantieteellisestä sijainnista johtuen. Laittomista rajanylityksistä puhuttaessa on korostettava, että turvapaikan hakeminen ei koskaan ole laitonta, olipa maahantulotapa laiton tai laillinen. Paperittomien lukumäärän kasvun myötä on myös mahdollista, että Suomessa tulee syntymään lapsia, jotka eivät saa syntymässään minkään maan kansalaisuutta. Tämä on mahdollista, mikäli paperiton äiti ei uskalla hakeutua sairaalaan karkotuksen pelossa.

Sisäisen turvallisuuden kannalta keskeisin asia on se, että paperittomaan väestöön kohdistuu sellaisia turvallisuusuhkia, joita ei tavallisesti kohdistu kantaväestöön.[2] *Suomessa ei ole myöskään totuttu tunnistamaan kaikkia näitä uhkia*. Paperittomuus on tila, johon tavallisesti ajaudutaan. Se voi kestää muutamista päivistä vuosikymmeniin, ja pitkittyessään se voi aiheuttaa erilaisten sosiaalisten ongelmien kasautumisen. Paperiton joutuu helposti hyväksikäytetyksi tai riistetyksi työmarkkinoilla oikeudettoman asemansa takia. Hänestä voi tulla myös ihmiskaupan uhri. Pääsyn estyminen laillisille työmarkkinoille saattaa myös kannustaa tai pakottaa paperittomia rikolliseen toimintaan. Paperittomuus kasvattaa riskiä köyhyyteen, asunnottomuuteen sekä alisteisuuteen ja riippuvuuteen sosiaalisissa suhteissa. Paperittomien kohtaamat ongelmat ja uhat saattavat ajan myötä aiheuttaa erilaisia turvallisuusriskejä myös kantaväestölle.

Paperittomien terveydenhuollon tämänhetkinen tilanne on ristiriidassa perustuslain ja ihmisoikeussopimusten kanssa.[3] Edes pääsy kiireelliseen hoitoon ei välttämättä toteudu. Kysymys paperittomien terveydenhuollosta on myös sisäisen turvallisuuden kysymys. Hoitoon pääsyn estyminen saattaa aiheuttaa terveysuhkia myös kantaväestölle, jos paperittomien tarttuvia sairauksia

---

[1] IOM 2016. *Global migration trends* 2015.

[2] Ks. PICUM 2015. *Guide to EU victims' directive: advancing access to protection, services and justice for undocumented migrants.*

[3] Ks. Pakolaisneuvonta ry. *Paperittomien oikeus terveyteen.*

ei kyetä hoitamaan ajoissa. Erityisesti haavoittuviin ryhmiin, kuten odottaviin äiteihin ja lapsiin, tulisi kiinnittää huomiota.[4] Myös kansalais- ja poliittisten oikeuksien yleissopimuksen mukaiset oikeudet vapauteen ja turvallisuuteen tulisi huomioida erityisesti paperittomien ja heidän säilöönottonsa osalta. [5]

Yksi keskeinen myös paperittomille kuuluva oikeus on paperittomien lasten pääsy perusopetukseen.[6] Vaikka oikeus on periaatteessa turvattu, paperittomat voivat pelätä kiinnijäämistä tai vanhemmat eivät ole tietoisia oikeudesta perusopetukseen. Erityisesti lasten kohdalla näin varhainen syrjäytyminen yhteiskunnasta pitäisi ehdottomasti pyrkiä estämään esimerkiksi myöhemmän radikalisoitumisen estämiseksi. Paperittomien oikeudet eivät toteudu, mikäli paperittomat eivät ole tietoisia oikeuksistaan, tai he eivät voi tai osaa luottaa niiden toteutumiseen. Kirjavat toimintakäytännöt Suomessa ovat omiaan lisäämään tällaista epävarmuutta.

Selonteon liitteissä mainitaan suomalaisten luottamus poliisiin. Suurin osa maahanmuuttajista tulee tällä hetkellä maista, joissa luottamusta poliisiin ei välttämättä ole. Poliisi lähtömaissa voi olla korruptoitunut tai väkivaltainen. Myös Suomessa esimerkiksi epäinhimilliset karkotukset tai poliisimiehen voimakas harkintavallan käyttö yksittäistapauksissa heikentävät luottamusta poliisiin myös kollektiivisesti. Maahanmuuttajaväestön luottamus poliisiin on keskeinen tekijä myös paperittomuuden ennaltaehkäisyssä. Matalan kynnyksen tukipalvelujen kehittäminen sekä paperittomien ja paperittomuuden uhan kohtaavien tavoittaminen hyvissä ajoin on tärkeää, jotta paperittomuus ei pääse pitkittymään ja aiheuttamaan seurannaisvaikutuksia. Negatiivisten kehien katkaiseminen on sitä vaikeampaa, mitä kauemmin henkilö päätyy olemaan paperiton.

Paperittomuus on rakenteellinen ongelma, joka ei johdu pääasiallisesti paperittomista vaan siitä, että mikään laillisen oleskelun muoto tai karkotus ei syystä tai toisesta ole ollut mahdollinen. Kaikkia Suomesta karkotettavia ei tosiasiassa kyetä karkottamaan. Näin käy esimerkiksi silloin, kun lähtömaa ei tunnusta henkilöä kansalaisekseen tai ei muuten suostu vastaanottamaan häntä. Monissa Euroopan maissa paperittomuutta on pyritty hillitsemään kriminalisoimalla sekä paperittomia että paperittomia auttavien tahojen toimintaa. Tämä ei kuitenkaan ratkaise ongelmaa, vaan ainoastaan hankaloittaa paperittomien tilannetta entisestään.

Jossakin määrin on hyväksyttävä, että paperittomuus on ilmiönä toistaiseksi pysyvä. Sen vuoksi paperittomille suunnatut palvelut ja tukitoimet ovat tärkeitä niin yhteiskunnan vakauden takaamiseksi kuin humanitaaristenkin syiden vuoksi. Paperittomuuteen johtavien väylien aiempaa parempaa tunnistaminen on keskeistä paperittomuuden ehkäisemiseksi. Tämän lisäksi on tärkeää kehittää erilaisia laillistamispolkuja. Varsinkin paperittomille suunnattu oikeudellinen neuvonta, jota on Suomessa tarjonnut mm. Pakolaisneuvonta ry, on keskeistä sekä paperittomuuden ennaltaehkäisemisen että hoitamisen kannalta.

---

[4] Ks. PICUM 2015. *Protecting undocumented children: promising policies and practices from governments* & PICUM 2013. *Children first and foremost.*
[5] Ks. ILO 2015. *Migration, human rights and governance.*
[6] Ks. Pakolaisneuvonta ry. *Paperittoman lapsen oikeus perusopetukseen.*